

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

# İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

*ATATÜRK'ÜN 100. DOĞUM YILINA ARMAĞAN*



ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ  
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXIV



**Yayın Komisyonu**

Prof. Dr. Hüseyin ATAY (Dekan)

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN

Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU

Doç. Dr. Beyza BİLGİN

Doç. Dr. Günay TÜMER

Doç. Dr. Rami AYAS

*Makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.*

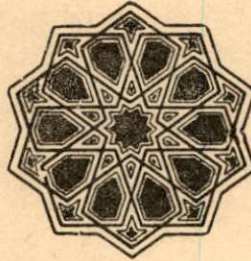


ANKARA ÜNİVERSİTESİ

# İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ  
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXIV







## İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Prof. Dr. Hüseyin ATAY, <i>İslamda Hayır İşleri</i> .....	1
Prof. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Medreselerin Gerilemesi</i> .....	15
Prof. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Temizlik ve Çeşitleri</i> .....	57
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Garânik Meselesinin İstismar- cuları</i> .....	69
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>İnsan Olma Yolu</i> .....	93
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Terbiye Kuralları</i> .....	127
Prof. Dr. Hikmet TANYU, <i>Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri</i> .....	151
Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU, <i>Anayasanın Sosyo-Juri- dik Eleştirisi</i> .....	163
Doç. Dr. Neda ARMANER, <i>Okulda Çocuğun Düşünce ve Davra- nışını Etkileyen Faktörler ve Rehberlik</i> .....	167
Doç. Dr. Neda ARMANER, <i>Çocukluk Dönemi Dini</i> .....	175
Doç. Dr. Mehmet AYDIN, <i>Ateizm ve Çıkmazları</i> .....	187
Doç. Dr. Mehmet AYDIN, <i>Din ve Felsefeye Göre Tanrı</i> .....	205
Doç. Dr. Mehmet DAĞ, <i>Kelâm ve İslâm Felsefesinde Hareket Ku- ramı</i> .....	221
Doç. Dr. Ethem RUHİ FIĞLALI, <i>İbn Sadru'd-din Eş-Şirvânî ve İtikâdî Mezhepler Hakkındaki Türkçe Risâlesi</i> .....	249
Doç. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI, <i>Tercümânü'l-Ümem</i> .....	277
Doç. Dr. Kemal IŞIK, <i>Mutezile'nin İlk Kurucusu Vâsıl B. Ata ve Büyük Günah Meselesi</i> .....	337
Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>Anadolu Selçukluları Devrinde Ti- cari Hayat</i> .....	359
Doç. Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslam Hukukunda İctihad ve Taklid Problemi</i> .....	375



	<u>Sayfa</u>
Doç. Dr. Cihad TUNÇ, <i>Töbe Hakkında Bazı Meseleler</i> .....	389
Dr. Hayrani ALTINTAŞ, <i>Tasavvuf</i> .....	413
Ass. Münir ATALAR, <i>Osmanlı Padişahları</i> .....	425
Dr. Mehmet BAYRAKDAR, <i>Yeni Felsefe ve Yeni Felsefeciler</i> .	461
Doç. Dr. Beyza BİLGİN, <i>Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri</i>	469
Ass. Ruhi KALENDER, <i>15. Yüzyılda Arapça Musiki Terimleri ve Türkçe Karşılıkları</i> .....	485
Esat KILIÇER, <i>İslâmda Aile Plânlaması</i> .....	491
Dr. M. Cemal SOFUOĞLU, <i>Şia'nın Sahabiler Hakkındaki Bazı Görüşleri</i> .....	533
I. GOLDZİHER, <i>İslamiyetin İlk Zamanlarında Zühd.</i> Çev. Dr. Hayrani ALTINTAŞ .....	539
Afif Abdu'l-Fettah TABBARA, <i>Hz. İbrahim (A.S.) Çeviren Dr. Mehmet AYDIN</i> .....	547
Antoine VERGOTE, <i>Ergenlikte Din.</i> Çev. Dr. Erdoğan FIRAT ..	583
Muhammed TALBI, <i>Bid'atlar</i> Çev. Dr. Mehmet ŞİMŞEK ....	593
Louis GARDET, <i>İslâm "Din İlimleri" İçinde İlm-i Kelâmın Yeri Üzerinde Bazı Düşünceler</i> Çev. Dr. M. Sait YAZICIOĞLU .	609

#### KİTAP TANITMA

Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>İslamic Medicine</i> .....	621
Doç. Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>Fıkhü'l-İmam el-Evzâ'i Evzâ'i. Evvelu Tedvin Li-Fikhi'l-İmam</i> .....	623
Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, <i>İslam Düşüncesinde İnsan Hürriyeti Problemi (Mutezile Çözümü)</i> .....	627
Ahmet KOCA, <i>Fakültemiz Kütüphanesine Gelen Kitap ve Dergiler</i>	631



## TEMİZLİK VE ÇEŞİTLERİ

Prof. Dr. Hüseyin ATAY

Bilim ve teknik çok ilerlemiş ve ilerlemeye devam etmektedir. Bilimsel ve teknik gelişme, insanlığın rahata ve mutluluğa kavuşmasına yöneliktir. Yine de insanlığın bu bilim ve teknikten gereği gibi yararlanamadığını görmekteyiz.

Temizlik, temizlenmek ve temiz kalmak için geliştirilmiş bunca araçlar gerekli yerlerinde ve zamanlarında kullanılmamaktadır. Temizlik çok yönlüdür ve insanın hem sağlık ve hem de insanlık ilişkileri bakımından her an önemle üzerinde durulması gereken bir sorundur.

İslâm dinine göre temizliği, maddi temizlik, manevi temizlik ve ahlâk temizliği diye üçe ayırmak konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu makalemizde önce İslâm dinine göre maddî temizliği anlatacağız. İslâm'da temizlik ile ilgili şu üç kelimeye dikkat edilmesi gerekir. Birincisi taharet, kelimesi ki buna temizlik diyoruz. İkincisi nezafet kelimesi olup, bu daha ileri seviyede bir temizlik anlamını taşır. Üçüncü kelime zerâfetir ve bu, çok temiz demekten öte, temizlikte bir zevk ve incelik bildirir. Buna göre temizliği üç dereceye ayırabiliriz. Birinci derecedeki temizliğe taharet, ikinciye nezafet ve üçüncü derecedeki temizliğe de zerâfet diyoruz.

Bu üç dereceli temizliği üç bölüme ayırarak veya üç sahaya uygulayarak anlatalım. Bunlar fertlerin temizliği, toplumun temizliği ve çevre temizliğidir. Ferdin temizliği kişinin kendi temizliği demektir. İslâmiyet, kişinin temizliğine çok önem verir. Günde beş vakit namaz kılmayı müslümana farz kılmakla, ona çok ağır bir yük ve sorumluluk yüklemiştir. Bu kadar ağır bir görevi de temizlik temeli üzerine oturtmuştur. Bunun için gerekli temizlik yapılmadığı takdirde namazın kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Böylece İslâm dini, temizliği dinin en önemli ibadetine temel saymakla temizliği de dini bir ibadet ve görev olarak insana farz kılmıştır.

Üç dereceye ayırdığımız temizliği, örnek olarak namaz için gerekli olan temizliğe uygularsak şu sonuçla karşılaşırız: Birinci derecedeki



temizlikte aranan şartlar sadece pislikten iğne ucu kadar bir zerrenin insanın üzerinde ve namaz kıldığı yerde bulunmamasıdır. Bu şarta uyan kimsenin namazının geçerli olduğuna hükmedilir. Ama bunun dışında tozlu, topraklı, kirli ve yağlı olabilir. Bunlar onun namaz kılmasına engel teşkil etmez diye düşünülür. Böyle olan bir kimseye tâhir, yani temiz denirse de bu en alt seviyedeki bir temizliktir. Ama ikinci derecedeki nezafet anlamında o kimseye temiz denmez. O kimseye nazif denmesi için, namaz kıldığı yer, vücudu ve elbisesi, yağdan, kirden, pastan ve her çeşit hoş olmayan kokudan temizlenmiş olması gerekir. Burada şunu da ilâve edeyim ki, hoş olmayan bir kokuyu gidermek amacı ile parfüm kullanılarak temizlik yapılmış olmaz. Zira sürülen parfüm hoş olmayan kokuyu yok etmez, sadece etkisini geçici bir süre için ortadan kaldırır. Oysa İslâm dinindeki temizlik esasına göre temizlenmesi istenen nesnenin kendisinin yok edilmesi gerekir. Buna göre hoş olmayan bir kokunun yok edilmesi için yıkanmalıdır. Böylece vücudu ve elbisesi her türlü yağ, kir, toz, toprak ve lekeden arınan bir kimse, dinimizin istediği şekilde ikinci derecedeki temizliği yapmış olur.

Üçüncü tür temizlik zevk sahibi olan bir kimsenin temizliğidir, ki buna zerafet dendiğini söylemiştik. Müslümanın namaz kılarken yapacağı en üstün temizlik budur. Kıyafetin güzel bir biçimde korunması, elbisenin güzel ve ütülü olması gerekir. Başka birisi baktığında ona gıpta etmelidir. Yüce Allah bu üstün temizlik ve zerafete işaret etmek üzere Kur'an-ı Kerimde "her namaz kıldığımızda süslerinizi takın" yani süslenin buyurmuştur. Kur'an-ı Kerim zerafet kelimesi yerine süs, ziyaret kelimelerini kullanmıştır.

İslâmiyet bu tür temizliği müslümanlara bir görev ve dini bir ibadet olarak yüklediği halde, yaptığımız temizlik hiç te yeterli bir düzeyde değildir. Bu temizlik emri sadece namaz kılanlara değil, tüm müslümanlara aittir. Herkes kendisini karşındakine beğendirmek istemeli, daha doğrusu ona örnek olmaya çalışmalıdır.

İkinci olan toplumun temizliği çok önemli bir konudur. Topluma ve halka hizmet eden kamu kuruluşlarının temizliği de önemlidir. Yolların, taşıtların ve devlet binalarının temizliği gibi. Teknik imkânlar bu kadar ileri bir seviyede iken, şehir içi ve şehirlerarası otobüs ve trenlerin, otellerin temizliği gereği gibi yapılmamakta ve anlattığımız temizlik ölçülerine uymamaktadır. Seyahat edenler bunları açıkça gördükleri için üzerinde fazla durmak istemiyorum. Ancak şu kadarını söylemek bir vatandaşlık borcudur. Trenlerin kirliliği insanı nerede ise yüz geri edecek derecedir. Bunlarda pislik yoktur. Bu manada temiz sayıla-



bilir. Ama, kirli tozlu paslı, yırtık olma bakımından nazif sayılmaz. Şehir otobüslerinin kışın basamaklarında ikinci bir basamak teşkil eden ortasında tümsekler meydana getiren, otobüs salonlarında toz yolcuların nefeslerine tıkanan çamur pis sayılmazsa da nazif değildir. Bir zevk olarak tanımladığımız üçüncü derecedeki temizliği bu gibi yerlerde hayâl etmek dahi mümkün değildir.

İşte bunların yokluğu insana değer verilmemesinin bir sonucudur. Din burada medeniyete yardımcı olmaktadır ve tekniğin unuttuğu insanlık değerini ona hatırlatmakla görevlidir.

Üçüncü olarak çevre temizliğinden bahsetmiştim. Çevre temizliği günümüzde çok önem kazanmış bir sorundur. Evlere ayakkabı ile girmek çevre temizliğini ilgilendiren bir husustur. Dışarıda her çeşit pislik ve mikropları çiğneyerek eve gelen bir kimsenin ayakkabıları ile içeri girmesi, getirdiği toz ve mikropların, evdeki sıcaklık ile havalamış oradakilerin nefeslerine ve yemeklerine bulaştığını söylemeye gerek var mı? Evden atılan çöpler de çevre temizliğini ilgilendirir. İslâm dinine göre çöpün pis manzarası ve kokusunun ortadan kalkması ve çöpün hiç görülmemesi gerekir. Çünkü hiçbir çöp yığınının manzarası hoş değildir. Belediye bu tür hizmetlere çok önem verme görevi ile yükümlü bir kamu kuruluşudur. Vatandaşlar sadece belediyelerin emirlerine uymakla kalmayıp, ayrıca onlara yardımcı olmalarının, dini bir görevleri olduğunu unutmamalıdır. Başkasının yapmaması kendisinin yapmamasına sebep teşkil etmez. Bir kimse "falanca yapmıyor ben niye yapayım" deme hakkına sahip değildir. Başkası yapmadığı zaman sen yapacaksın ki, görevini yapmış olasın.

Çevre temizliğinden maksat, insanın oturduğu, kalktığı, yanından geçtiği ve bulunduğu yere ait temizlik demektir. Hz. Peygamberin geçtiği yerden geçenler, oradan peygamberin geçtiğini anlardı. Hz. Peygamber temizliğe çok dikkat eder ve ayrıca hoş kokular sürünürdü. İşte bu, temizlikteki zîynet ve zerafettir. Kokunun da iyi olmayana ve hoş karşılanmayana vardır. Koku sürünürken zarif ve herkesin hoşlanacağı birini seçmeye çok dikkat etmelidir. Aynı şekilde bir müslüman bir yerden geçerken iyi bir iz bırakmalıdır. Su kenarında, ağaç gölgesinde oturmuş ise, orasını kirletmesi yiyecek artıkları, boş şişe, kirlenmiş kâğıt ve benzerlerini oraya bırakıp gitmesi, müslümanlığın yasakladığı bir harekettir. Bir müslüman geçtiği yerden ve kullandığı lavabo, tuvalet gibi umumi yerlere kadar temizliğe son derece dikkat eder, kendinden sonra gelen birine buralarını temiz bir şekilde bırakır. Bir müslüman, kendinden sonra gelecek kimsenin şahsî düşmanı veya din düşmanı ol-



duğunu bilse bile, o kimseyi iğrendirecek bir şekilde çevreyi kirli ve pis bırakmaya hakkı olmadığını bilmelidir. Ne kadar iyi ve temiz davranırsa ona göre değeri artar. Bir müslüman içinden, “işte ben müslüman olduğum için böyle iyi bir insan gibi davranıyorum” diyerek insanları sevdiğini anlatmalıdır, ki insanlar da onu ve dinini sevsin.

Bir kişi yaptığı zaman değil, herkes yaptığı zaman çevre temiz olur. Herkes yapmasa da insan yine kendisine düşeni yapmak zorundadır. Tek bir kimsenin düşünmesi ve yapması bir başlangıç teşkil edecek ve yavaş yavaş bir gelenek ve görenek meydana gelmiş olacaktır. Ama hiç kimse başlamazsa, hiçbir zaman görenek teşekkül etmez. Özür beyan etmek, özü olduğunu ileri sürmek sorumsuzluk, görevi ve vazifeyi kötüye kullanmak olur. Çöp kovalarına ve bidonlarına sulu bir şey dökmek lâzımdır. çünkü kötü koku yapar ve etrafı kokuşturur, insanı rahatsız eder. Suları ve sulu şeyleri lavobaya akıtmalı, süzdürmeli, geri kalan kuru ve susuz çöpü çöp kovasına koymak en doğru bir iştir ve müslümanlıktır, ve en büyük sevaptır.

Hz. Peygamber diyor ki: “üç yerde lânetlenecek bir hareket yapmaktan kaçın. Gölgede, yolda ve su kenarında, sizden sonra gelecekle-  
rin size lânet etmesine sebep olmayın”. Hz. Peygamber başka bir hadisinde de “yolda insana eza veren, onu iğrendiren bir şeyi kaldırmak imandan sayılır” buyurmuştur. Burada dikkat edilecek anlam şudur. İnsanın kendisinin yapmaması değil, başkasının yaptığını ortadan kaldırması kastedilmiştir. Bunlar, namaz, oruç gibi İslâm dininin esasları, kuralları ve anlamıdır.

Kendi işimize geldiği gibi değil, Yüce Allah’ın istediği gibi müslüman olmaya çalışmak gereklidir.

### MANEVİ TEMİZLİK

İslâm dinine göre manevi temizlik çok önemli olup her temizliğin başıdır. Mânevi temizlik, bütün ibadetlerin temeli demektir. Bu temizlik olmadığı zaman ibadetlerin, duaların ve yakarışların Yüce Allah katında kabul edilmiyecekleri Hz. Peygamber tarafından anlatılmıştır.

İslâm dininde manevi temizlik, insanın iş, davranış ve fiilinden doğmaktadır. İnsanın işlediği iş ve yaptığı hareket, başka bir nesne ve varlığa yansımaktadır. İnsanın meydana getirdiği iş ve hareket kendisinden çıkıp başka bir varlıkta son bulmakta ve onda bir etki yaparak bir iz de bırakmaktadır. Böylece insan ve başka bir varlık arasında, insandan meydana gelen bir iş ve fiilden ötürü, bir ilişki kurulmaktadır. Bu-



nu yapan, bu ilişkiyi kuran insanın kendisidir. Bu ilişki doğru mudur yanlış mıdır, meşru mudur değil midir? İşte bu ilişkiye verilen hüküm, onun nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koyar ve o hükme göre o ilişkinin kurulması gerekli veya yasak olur, yahut da ikisi arasında üçüncü bir durumda olur ki din terminolojisine göre buna mübah ve câiz denir. Bu ilişkiyi kurmak gerekli ise ona farz denir, yasak ise haram denir.

Hız. Peygamber bunu bir hadis-i şerifinde şöyle anlatmıştır: “Helâl olan şeyler açık ve bellidir. Haram olan şeyler de açık ve bellidir. Bu ikisinin arasında haram veya helâl olduğu bilinmeyen şüpheli şeyler vardır. İnsanların çoğu bunları bilmez. Bu şüpheli şeylerden sakınan, dindarlığını şüpheden uzak tutmuş olur”.<sup>1</sup> Burada Hız. Peygamberin şüpheli dediği şeyler mübah olan şeylerdir. Mübah olan şeyler, şartlara, durumlara ve kullanılışlarındaki amaçlara göre haram veya helâl olurlar. Bunlar, insanların, değişen toplum şartlarına, zaman ve mekân şartlarına kolayca alışabilmelerini sağlamak için serbest bırakılmışlardır.

Bu ön bilgilerden sonra şimdi helâl olanı kazanmak ve helâlinden yemeyi ve onun dindeki yerini görelim.

Yenmesi haram olan şeyleri temelden ikiye ayırmak doğrudur. Birinci derecede haram olan şeyler kendilerinde bulunan değişmez, temel niteliklerinden ötürü haram olan şeylerdir. Bunlar Kur'an-ı Kerimde anlatılan leş, akan kan, domuz eti gibi şeylerdir. Bunlara mutlak ve şartsız haram denir. İkinci derecede haram olan şeyler aslında haram olmayıp helâl olan şeylerdir. Haram olmaları geçici ve kaldırılması mümkün olan bir nedenden ötürü meydana gelmektedir. Müslümanların bu çeşit haram olan şeylerin helâl olabilmesine çok dikkat etmeleri gerekir. Çünkü bütün hayat ve gıdalanma bu tür nesnelere üzerine kurulmuştur. Dinin bütün ibadetlerinin ve insanın yaptığı işlerin meşruluğunun temeli helâlinden kazanıp helâlinden yemektir. Buğday, şeker, tuz ve ekmek aslında helâl olan nesnelere. Ancak bunlar bir kimsenin malı ve mülkü ise yabancıların onları yemesi ve onlara sahip olması haramdır. Aslında helâl olan bu gibi yiyeceklerin haram olmasının nedeni, başkasının malı olmalarındandır. Bu başkası ister tek kişi, ister ortaklık halinde bir kurum, ister devlet olsun, bunların malı ve mülkü olan herhangi bir şeyi, onların gönül hoşluğu ve rızası olmadan hiç kimse kullanamaz ve alamaz. Buradaki haramlığın nedeni, o nesnenin başkasına ait olmasıdır. Üzerinde başkasının hakkı olan herhangi bir nesnenin he-

<sup>1</sup> Sahih Müslim, 11/27, Nevevî Şerhi ile birlikte, Şerh hadis el-Erbain el-Neveviyye, Kasım el-Kaysı. 219, Bağdad, 1372, Buhari, 3/4.



lâl olması, ancak mal sahibinden o nesneyi rızası ile satın alması, yahut mal sahibinin bağışta bulunması ile mümkün olur.

Haramlık insanın fiil ve işinin niteliğidir. Eğer insan başkasının malını izinsiz ve rızasız ele geçirirse onun bu hareketi haram bir iş olmakla nitelenir ve bu yolda elde ettiği kazanç ve servet de haram bir servet olur. İşte haramlar böyle teşekkül eder. Helâllar da aynı şekilde meşru yöntem ve işlerle kazanılır.

Müslüman için çok önemli olan dua ve ibadetinin, helâl yemek, içmek ve giyinmeye dayanmadığı zaman, kabul olunmayacağını Hz. Peygamber şöyle dile getirmiştir. Yüce Allah temizdir. O, temiz olandan başkasını kabul etmez. Allah peygamberlere neyi emretmişse, aynı şeyi inanan kimselere de emretmiştir. Yüce Allah peygamberlere: “ey peygamberler, temiz ve arık şeylerden yiye, yararlı iş işleyin” buyurduğu gibi, inananlara da “ey inananlar, size verdiğimiz rızıkların arık ve temiz olanlarından yiye ve yalnız Allah’a tapıyorsanız ona şükredin”. Hz. Peygamber sonra şöyle bir örnek verdi ve dedi ki: “bir adam Allah yolunda toz ve toprak içinde, saç birbirine karışmış olarak yolculuk yapar, ellerini göğse kaldırarak yâ Rabbi yâ Rabbi diye Allah’a yalvarır ama duası kabul olunmaz. Çünkü bu adamın yediği haram, içtiği haram, giydiği haram olup haram ile gıdalanmıştır. Böyle bir kimsenin duası nasıl kabul olunur?”

Yüce Allah başka bir ayette bütün insanlara şöyle seslenmektedir: “Ey İnsanlar! yeryüzünde helâl ve temiz olan şeylerden yiye ve şeytana ayak uydurmayın” Burada tercümelerini verdiğimiz ayet-i kerime ve hadisi şeriflerdeki temiz, tertemiz ve arık anlamını verdiğimiz kelimenin anlatmak istediği, helâl sözünden daha ileri bir seviye, daha temiz ve helâlin üstünde tayyip, tertemiz olma derecesini bildirir. Helâl, temiz ve tayyib ise, tertemiz anlamının, karşısındaki haram kelimesi ise temiz olmayan, pis ve mundar olan bir şeyi anlatır. İşte haram kelimesi ile anlatılan, manevi kir, pas ve mundarlıktır.

Bir insanın nasıl ki üstünü başını, oturduğu yerleri maddi pislikten, kir ve pastan temiz tutması gerekiyorsa, aynı şekilde ibadet ve dualarının kabul olması için, manevi pislikten, kirden ve pastan, yani haram yiyip içme ve giyinmekten temizlenmesi, arıklanması gereklidir. Bu manevi temizlik, helâlden kazanmakla mümkündür. Bu olmazsa maddi temizlik insanın ibadetinin kabul olmasına yeterli değildir. Burada şunu söylemek zorunlu görülmektedir. Alış verişe işçiliğe yalan katmak helal olana haram karıştırmak olur.



İmâm-ı Gazâlî, peygamberlere emir buyrulan “ey peygamberler, tertemiz olandan yiyin ve yararlı iş yapın” anlamındaki ayeti kerimede, tertemiz ve helâlinden yemelerini önceye alması ve yararlı iş yapmayı sonraya bırakması, helâlinden yemenin iyi iş ve ibadetten önce geldiği neticesini çıkarır<sup>3</sup>. Sa’d İbni Ebi Vakkâs Hz. Peygambere, “ey Allahın elçisi, duamı kabul etmesini Allah’tan dile, deyince Hz. Peygamber ona: “ey Sa’d, lokmanı helâlinden yap her zaman duan kabul olur” cevabını vermiştir<sup>4</sup>.

Hız. Peygamberin bu sözü İslâm dininin özeti sayılır. Helâlinden kazanmak insanın bütün davranışlarını içine alır. Hız. Peygamberin, “yarabbi senden yalnız tertemiz olanları vermeni isterim”<sup>5</sup>, diyen duasını biz de tekrarlamalıyız. İslâmda ön planda tutulan insanın insanla ilişkilerinin helalinden kazanıp helalinden yemekte rolü vardır. Bu da iyi davranışta ve harekette bulunmakla, işin tarzını, yöntemini ve hükümlerini iyi bilmekle olur.

İnsan ister işçi, ister işveren, ister öğrenci, ister öğretmen, ister âmir, ister memur olsun, kazançla ilgili iş, görev ve ödevleri yerine getirirken hainlik yapması, yalan söylemesi, eksikler yapması, işi ve görevi kötüye kullanması, karşısındakinin meşru olan rızasının zıddına, onu hiçe sayarak kazanç elde etmesi haramdır. Manen temiz olmayan ve haram kazançla yiyip içerek yapılan ibadetler ve dualar hükümsüz ve yapılmamış gibidir. İslam dinine göre müslümanların ve bütün insanların en iyi insanlık ilişkileri bu manevi temizliğe ve aklığa önem vermeleri üzerine kurulur ve derecelenir.

### AHLÂKÎ TEMİZLİK VE HELAL KAZANMAKTAKİ ROLÜ

Yazımın başında temizliği üçe ayırmış ve maddî temizlik, manevî temizlik ve ahlâk temizliği diye adlandırmıştım. Şimdi bu bölümde sonuncusu olan ahlâk temizliğini anlatacağım. Ahlâk kelimesi arapçadır. Bunun tekili huluk veya halk olup Türkçe karşılığı yaratmadır<sup>6</sup>. İnsanın iki türlü yaratılışı vardır. Biri maddî yaratılışıdır ki insanın görünen et, kan, kemik ve kaslar yığınından meydana gelen vücudu ve bedenidir. Buna en çok hakim olan tabiat kanunlarıdır ve bu noktada insan diğer canlılarla birleşmektedir. İnsanın ikinci yaratılışı insan olu-

3 Gazâlî, İhyâ Ulûm ed-Dîn, 2/113.

4 İbni Kesîr, 1/203. İhyâ, 2/214.

5 Hakim Nisâbîrî, el-Müstedrek, 1/521.

6 Firuzabadî, El-Kâmus el-Muhît, 3/222.



şudur. Bu konuda yüce Allah da şöyle der: “Biz insanı önce maddeden devrelere göre yarata yarata maddî şeklini bitirdikten sonra ayrı bir yaratma ile de onu insan yaptık”<sup>7</sup>.

İnsanın insan olarak yaratılması demek, onun ikinci bir yaratılışı demektir. İnsanın bu ikinci yaratılışı, onun ahlâklı bir varlık oluşudur. İnsan ahlâkı onun ikinci yaratılması anlamını içine alır. İnsanın maddî yaratılışından ayrı olarak, insanlıkla ilgili niteliklere ve kutsal değerlere sahip olması ve onları vazgeçilmez huy olarak yaparken sevinç ve huzur duyması insanın değer sistemi ile yaratıldığını belirtir.

Ahlâk'ın yaratma ile ilgisi, küçükten insana kazandırılan alışkanlıklar ve niteliklerdir. Ahlâk insanın yaptığı bütün iş ve davranışları içine aldığından dolayı, onların iyi ve kötü, yararlı ve zararlı olmalarına göre kötü ve iyi ahlâk diye ikiye ayırır. “Ne kötü ahlâkı vardır” dediğimiz gibi, iyi ahlâklı deyimini de kullanırız.

İyi ahlâkın kuralları, ilkeleri vardır. Kötü ahlâk, iyi ahlâkın karşıtı, zıddı ve yokluğu ile anlatılabilir. Ancak ahlâklı kimse dediğimiz zaman, iyi ahlâklıyı kastederiz. İyi ahlâk insanlığın amacıdır. Bütün filozoflar ahlâk üzerinde durmuşlar ve iyi ahlâkı insan oğlunun mutluluk felsefesi saymışlardır. İnsan mutlu olmak istiyorsa, ahlâklı olmaya çalışmalıdır.

İslâm dini de ahlâk üzerine kurulmuştur. Bunun için Kur'an-ı Kerimde yüce Allah Hz. Muhammed'e “sen üstün ahlâklısın”<sup>8</sup> diyerek seslenmiştir. Hz. Muhammed de “ben ahlâkın iyisini tamamlamak ve bütünlemek için peygamber olarak gönderildim”. demiştir<sup>9</sup>.

Hız. Muhammed'in eşi Hız. Ayşe'ye Peygamber'in ahlâkının nasıl olduğu sorulduğu zaman, “O'nun ahlâkı Kur'anın kendisidir” diye cevap vermiştir<sup>10</sup>. Peygamber Kur'anı uygulama ile görevli olduğuna göre Kur'an aynı zamanda Peygamberin uyguladığı ahlâk kitabıdır. İyi ahlâk, güneşin buzu erittiği gibi günahları eritir<sup>11</sup>.

Kur'anın ahlâk yönü asırlarca terkedilmiş ve üzerinde titizlikle durulmamıştır. Bu ihmal müslümanların üzerinde büyük etki yapmış ve hâlâ da yapmaktadır. İnsanoğlu, bulunduğu zaman ve mekâna göre, kendi tecrübesine dayanarak ahlâk anlayışları ortaya koymuş, bunun ana ilke ve kurallarına birleşirler. İslâm dininin de bütün insanları içine

7 Kur'an, mü'min suresi, 7-11.

8 Kur'an, Nun suresi, 4.

9 Suyûti, Câmius-Sağır, 1/102.

10 Tefsîr-i Taberî, 29/18.

11 Suyûti, a.g.e., 1/89.



alan ana ahlâk ilkeleri vardır. Bunların hepsini anlatmaya bu yazımızda imkân yoktur. Ancak birkaç tanesini anlatmamız ana konumuzun gereği sayılır.

İslâmın ilk ana ahlâk ilkesi doğru ve dürüst olmaktır. Bu doğruluk ve dürüstlük hiçbir şarta bağlı değildir. Hangi dinden, ırktan, milletten ve devletten olursa olsun müslüman, herkese karşı doğru söyleyecek ve dürüst davranacaktır. Böyle yapmayan müslümanlığın en önemli olan namaz kılma gibi farzından daha büyük bir farzını terketmiş ve onu ihmal etmiş olur. Müslümanlık derecesi de ona göre düşer.

İslâm ahlâkının ikinci ana ilkesi utanma duygusu ve bilincidir. Nerede ve kimin yanında olursa olsun, isterse yalnız başında olsun, utanma duygusundan yoksun olmaması gerekir. İnsanın herhangi bir kimsenin yanında bir şey yapmak istememesi utangaçlık bilincine sahip olması ile anlatılır. Aslında insan hiçbir yerde yalnız değildir. Çünkü yüce Allah onunla beraberdir ve onun yanındadır. Hz. Peygamber, yalnız olduğumuz zaman nasıl davranmalıyız diye sorulan soruya “hiç kimsenin olmadığını sandığın yerde Allah vardır. Allah’tan utanmak daha çok yakışık alır” diye cevap vermiştir. Hz. Peygamber utanma duygusu ile ilgili şu sözleri söylemiştir: “utanma imandan gelir”<sup>12</sup>. “İman ile utanma birbirinden ayrılmayan iki niteliktir. Biri kalkarsa öteki de kalkar”<sup>13</sup>. “Utanma dinin bütünlüğünden başka bir şey değildir”<sup>14</sup>. İnsanın yaradılışında utanma duygusu bulunur ve bu nitelik insana özeldir. İslâm dini de insanın arık ve saf yaratılışına uygun olup, o arıklığı korumayı amaç edinmiştir.

Bunun en iyi ifadesini Hz. Peygamberin şu sözlerinde görürüz: “Eski milletlerden bize kadar gelen “utanmazsan istediğini yap”<sup>15</sup>. sözüdür.

İslâm dininin üçüncü ahlâk ilkesi de iffetli olmaktır. Bu, geniş kapsamlı bir ifadedir. Sözde, işte ve davranışta iffetli olmak, doğruluk ve dürüstlüğü içerir ve ondan artık olarak daha yumuşak bir ahlâk, zerafet, gönül huzuru ve hoşnutluğu bildirir. İffetli olan kimse, aynı zamanda kötü şeyler de düşünmez ve kötü şeylere elini uzatmaz. İffetli olan kötü olan her şeyden geri durur ve kötünün yanına yaklaşmaz.

Ahlâk temizliği ile ilgili olarak anlatmamız gereken en önemli ilkelere birisi de samimiyet ve söylenen söze bağlılıktır. Bunun zıddı hem

12 Suyûti, a.g.e., 1/152.

13 A.g.e.

14 A.g.e.

15 A.g.e., 1/3.



yalancılık ve hem de ihanettir. Bugün gördüğümüz en tehlikeli ahlâk düşüklüğü bu samimiyetin yokluğudur. Öğüt verenlere, sözcülere, konuşmacılara, idarecilere, işçilere, satıcılara, kime bakarsak bakalım, onlarda en çok eksik olan şey bu samimiyetin yokluğudur.

Atasözümüz bunun en canlı ve açık ifadesidir. “Ya görüldüğün gibi ol, ya da olduğun gibi görün”. Bu söz çokça söylenir, ama değeri bilinmez veya küçümsenir. İşte ahlâk temizliği demekle biz bu ilkeyi kastediyoruz. İnsanın içi ile dışını birleştiren insanı yalancı, sahtekâr, dolandırıcı, iki yüzlü, münafık, çıkarıcı, intikamcı, kindar olmaktan çıkararak bu içi dışı bir olma ilkesidir. İnsanı kötü ahlâklardan koruyan ve onu temizleyen, sözü ile özünün ve davranışının aynılaşması ve özdeşmesidir. Öyle insanlar vardır ki, sözlerine bakılacak olursa, “ne kadar iyi insan” denir ve insan ona gıpta eder. Sonra o kimsenin işlerine bakıldığında, sözlerine hiç uymuyorsa, bu sefer onun insanlığından utanılır. Bu gibi insanlarda eksik olan, onların yoksun oldukları şey, sözlerindeki samimi-yetsizlikten başka bir şey değildir. İslâmın ahlâk temizliğinin dürstlük ve samimiyet ilkelerini günümüzün en canlı problemi olan işçilik ve çalışmaya tatbik edelim.

İslâm dinine göre her insan bir işçidir. Bu işçilik hali, insanın erginlik çağına girmesi ile başlar, ömrünün sonuna kadar devam eder. İslâm dinine göre işçi olmanın erginlik çağına girmekle başlamasının anlamı, insanın o çağda sorumlu ve yükümlü, eski deyimle ile mükellef tutulmaya başladığı andır. İşçi, yaptığından sorumlu olan kişi demektir.

Bu anlamda evde ana baba yâni karı koca birer işçidirler. Câmide imam ve müezzin işçidir. Fabrikada çalışan patron ve işçi birer işçidir. Belediye başkanı da dahil olmak üzere Belediyede çalışanların tümü işçidirler. Bakan ve bakanlık emrinde çalışanlar birer işçidirler. Başbakan ve başkanlığı altındaki hükümet üyeleri hep işçidir. İnsan her an ve her yerde işçidir ve yaptığı işten sorumludur. İşi sorumluluk duygusu ve bilinci içinde yapmak önemlidir. İşçi kelimesi gerçekten bu anlamı taşımaktadır. İşçi, işini bilerek, sorumluluğunu taşıyarak, duyarlık içinde yapan kişidir. İslâm dini kim olursa olsun, devlette, siyasette, bilimde hiç kimsenin rütbe ve mevkiine bakmadan herkese işçi gözü ile bakar ve herkesi yaptığı işinden dolayı sorumlu tutar. İşveren de, işi alıp yapan da işçidir. Amir de memur da işçidir. Milletvekilleri de işçidir ve onları seçmek sureti ile onlara iş veren millet de işçidir. Millet, seçmesinden ve iş vermesinden sorumludur. Milletvekilleri de üzerlerine aldıkları işi gereği gibi yapmaktan sorumludurlar. Fabrika patronu, şirket baş-



kanı, herhangi bir âmir ve kumandan yaptığı ve verdiği işten sorumludur. İş kabullenen kabullendiği işi gereği gibi yapmaktan sorumludur.

Herkesin verdiği ve aldığı işten sorumlu olmasının ölçüsü nedir? Her işin yapılmasında bir gaye ve amaç vardır. İşin iş olabilmesi için bir amacı gerçekleştirmek üzere yapılması şarttır. Çünkü iş, irade ve istek ile yapılmaktadır.

İslâm dini açısından işçi çok kapsamlı bir kelimedir. Ama İslâm hukukunda olduğu gibi, bugün de işçi daha dar bir anlamda kullanılmaktadır. İşçi genellikle özel kişi ve kurumların çalıştırdıkları kimsele-re denmektedir.

İş vermek ve almakta aranacak ilk şart, her ikisinin amacına ulaşmasını sağlayacak biçimde ve dengede olmasıdır. Buna adalet yani dengeleme denir. Burada önemle üzerinde durulması gerekli olan bir temel kural vardır ki, o da her iki tarafın amaçlarının meşru olmasıdır. İşverenin amacı başkasını çalıştırarak para kazanmak olduğu gibi, iş alanın amacı da başkasının, yani işverenin verdiği işte çalışmak sureti ile para kazanmaktır. Her ikisinin iradesi normal şartlar altında birbirini sınırlayabilir, ancak bu sürekli olamaz. Bundan dolayı her ikisinin isteğine sosyal, ve geçim şartlarına göre bir değişken, bir sınır koymak ve bir ölçü belirlemek gerekmektedir.

İşçinin karın tokluğuna çalışması ve bütün kazancın işverenin elinde kalması İslâmdaki hak ve adalet kavramına uymayacağı gibi, işçinin de, bütün çalıştığı hepsini almaya kalkması, hak ettiği fazlasını almak olacağından, bu isteği İslâma göre meşru değildir ve aynı şekilde İslâmdaki hak ve adalet ilkelerine uygun düşmez.

Doğrusu, insandaki aşırı ve çok kazanma hırısı, meşru olmak şartı ile hem işverenin hem de işçinin hakkıdır. İnsanda bu hırs olmazsa ilerleme olmaz. Ama bu hırsın sınırı da kaide altına alınmazsa insanlık diktatörler ve köleler devrine dönüşür ve büsbütün yıkılıp gider. İslâmdaki insanlık sevgisi, saygısı ve din kardeşliği, toplumu birbirine kaynaştıracak şekilde işlenmelidir. İslâm dinine göre işverenin, işveren olması ve işçinin de işçi olması yönünden birbirlerinden insanlık ve müslümanlık açısından üstün veya alçak sayılmaları mümkün değildir. En iyi insan, işini en iyi yapan, doğru ve dürüst insandır. Bu insan ister patron, ister işçi, ister amir, ister memur, ister zengin ister fakir olsun mühim değildir.

Hz. Peygamber demiştir ki: “ne mutlu o insana ki yaptığı işi en iyi yapar”.



İş vermek ve iş kabul etmek, veren ve alan arasında bir antlaşmadır. Bu antlaşmanın, her iki tarafın baskıya uğramadan hür irade, gönül hoşluğu ve arzusu ile olması şarttır. Bu bir alışveriş ve ticaret anlaşmasıdır. Bir tarafın rızası olmazsa, akit ve antlaşma meşru sayılmaz. Meşru olmayan bir alışverişten kazanılan para helâl olmaz ve böylece başkasının hakkı yenmiş olur.

Mal ve servet, insanın canından sonra en çok sevdiği şeyler olmasından dolayı, mal ve para üzerinde olan hoşnutsuzluk, insanları birbirleri ile vuruşmaya kadar götürebilir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerimde şöyle buyuruyor: "ey inananlar! Mallarımızı aranızda haram olarak değil, karşılıklı rızaya dayanan antlaşmalarla yiyin. Yoksa birbirinizi öldürürsünüz. Allah size acımaktadır"<sup>16</sup>.

Helâlden yemenin değerini dindeki yerini anlatan şu olayı buraya almalıyız.

Bir gün, Hacı Bayram, müritlerini etrafına topladı ve sordu, Yunus Emre ile Mevlânânın makamı nedir ve hangisi daha yüksektir? dedi. Kimisi Yunus, kimisi Mevlâna dediler. Akşemsettin ise Yunus dedi. Hacı Bayram, ne sebepten dolayı Yunusun makamı daha yüksektir diye sordu. Kimi "sabır", kimi "tevekül", kimi "sadakât", kimi "muhabbet", kimi "aşk" cevabını verdi Hacı Bayram, her defasında başını arkaya attı. Cevap sırası Akşemsettine gelince, Akşemsettin, "emeğiyle geçinmiş olmasıdır". Çünkü Yunus ağzına haram koymaz ve haram şey kullanmazdı. Emeğinden başka şey yemezdi dedi. Hacı Bayram Sevindi, haydi git sana belletecek nesnemiz kalmadı, dedi.<sup>17</sup>

İşte İslâmın sırrı, bütün hükümleri helâlin ne olduğunu öğrenmek ve onu kazanıp yemektir. Çok önemli bir hususa dikkati çekmek şarttır. Yunus gibi İslâm uluları namazın ve orucun dışında kalan İslâmın bütün hükümlerini de en tam şekilde yaptıkları için ulu olmuşlardır. Sadece namaz kılmakla, isterse günde ikibin rekât kılsın, bir yere varılamaz ve tam müslüman ve mümin olunamaz.

Yüce Allah yukardaki ayetle yalnız işveren ve işçi arasındaki ilişkiye ışık tutmak ve yön vermekle kalmamış, sokak satıcısına kadar her türlü alışveriş ve ticaret işlemi kapsama içine almış, bunun meşru ve doğru işlememesinin insanların arasında sürtüşmelere ve huzursuzluklara sebep olacağını bildirerek bu gibi karışıklıklara ve huzursuzluklara sebebiyet verilmesini yasaklamıştır.

16) Nisa 4/29

17) Prof. Dr. Cihat Tanyol, Kuruluş ve Fetih Destanı; 69, İstanbul, 1960